

Iwona Anna NDiaye
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: aisha.ndiaye.pl@gmail.com

Bara NDiaye
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: bara.ndiaye@uwm.edu.pl

Polityka edukacyjna i językowa krajów afrykańskich (na przykładzie Senegalu)

Language and education policy of African countries (illustrated with the example of Senegal)

The article investigates a complex language situation and education problems using the example of Senegal, a small country in West Africa, its language varieties and cultural mix resulting from the influence of three major civilizations meeting at the country's territory: Black African, Arabo-islamic and West-French.

Słowa kluczowe: edukacja w Afryce, Senegal, polityka językowa, polityka edukacyjna, endoglosia, egzoglosia

Key words: Education in Africa, Senegal, language policy, education policy, endoglossia, exoglossia

1. Edukacja w Afryce Subsaharyjskiej – wprowadzenie

Wiele faktów historycznych na temat dziejów Afryki, w tym rozwoju edukacji, wciąż pozostaje nieznanymi. Dominuje teza, zgodnie z którą edukacja w starożytnej Afryce była wyłącznie ustna (niepiśmienna). Teza ta, jak dowodzi profesor uniwersytetu w Nowym Jorku Michael Gomez, zajmujący się badaniami nad historią Bliskiego Wschodu i studiami islamistycznymi, jest błędna. W książce *Reversing Sail: A History of the African Diaspora* opisuje przykład cywilizacji Meroe w starożytnym Sudanie, która już w 300 r. p.n.e. opracowała własny system zapisu. Zdaniem Gomeza rozwój intelektualny i edukacja z punktu widzenia zachodnich historyków datuje się od czasów Sokratesa i Platona, tymczasem mieszkańcy starożytnego Egiptu

i Nubii stworzyli „piśmienną i zaawansowaną technologicznie cywilizację” na długo przed powstaniem Rzymu czy Aten (*10 choses hallucinantes...*).

Z kolei Joseph Bailey, ekspert w zakresie starożytnej historii Afryki oraz doświadczeń afroamerykańskich, w pracy *Afrique méconnue: Transmission de la philosophie antique, Education et connaissance* dokumentuje fakt, że „zmiany w egipskim piśmie służyły za podstawę do «nowego» piśmiennictwa, opracowanego dla wielu języków semickich, takich jak fenicki, hebrajski, aramejski itp.” (*Afrique méconnue...*).

Jedną z najstarszych uczelni na świecie był meczet Sankore, założony na przełomie XI i XII w. w historycznym mieście Timbaktu przez uczonego i głównego sędziego – Al-Qadi Aqib ibn Mahmud Ibn Umar. Placówka koraniczna, której historia sięga swoimi korzeniami czasów przedkolonialnych, pełniła również funkcje edukacyjne. Jednocześnie Uniwersytet w Timbaktu, jak zauważa profesor K.C. MacDonald z Londyńskiego Instytutu Archeologii (University College) specjalizujący się w zakresie archeologii afrykańskiej, „nie posiadał centralnej administracji, nie prowadził rejestrów studentów czy zalecanych kursów; lecz składał się z kilku zupełnie niezależnych szkół wyższych, z których każda była kierowana przez jednego mistrza lub imama” (*10 choses hallucinantes...*).

Według Gomeza Afrykanie z Al-Andalus (współczesna hiszpańska Andaluzja), średniowiecznego państwa muzułmańskiego, na przestrzeni blisko ośmiuset lat wnieśli ogromny wkład w rozwój myśli intelektualnej i kulturalnej. Afrykańska inteligencja Iberii stworzyła podstawy europejskiego renesansu, który rozpoczął się ok. 1300 r. i trwał do ok. 1600 r. Na długo przed tym okresem, w ówczesnym Sudanie Zachodnim (nazwanym przez Arabów Bilad es Sudan), dzisiejszej Afryce Zachodniej, rozwijały się potężne organizmy państwowe: imperiów Ghana, Songhaj oraz Mali. W czasach największej świetności w XVI w. Uniwersytet Timbaktu był znany w całym muzułmańskim świecie, podobnie jak inne tego typu placówki, w tym Al-Azhar w Kairze czy Al-Karawijjin w Fezie. Na Uniwersytecie w Timbaktu kształciło się ponad 25 tys. studentów, w tym wielu muzułmańskich uczonych (*Africa...* 2004: 272). Na studia do Timbaktu w okresie imperiów Mali i Songhaj przyjeżdżało wiele wybitnych postaci z całego świata. Wśród znanych europejskich uczonych, którzy udali się do Afryki w celu zdobywania wiedzy, był np. Herodot (*Afrique méconnue*).

Największe osiągnięcia myśli humanistycznej uczonych Uniwersytetu Timbaktu zostały utrwalone w dorobku piśmienniczym (ponad 70 tys. rękopisów). Dziedzictwo Mali powstałe na przestrzeni wieków było ukrywane w obawie przed zniszczeniem lub zagrabieniem przez Europejczyków. Wiele

manuskryptów przechowywanych jest w miejscowych bibliotekach oraz zbiorach prywatnych: „Galla Dicko, dyrektor Instytutu Ahmeda Baby¹, w którym znajduje się 25 tys. tekstów, mówi: «Manuskrypty te dotyczą wszystkich dziedzin ludzkiej wiedzy: prawa, nauki, medycyny. Mamy też traktat polityczny, którego autor ostrzega intelektualistów, by nie dali się skorumpować polityce»” (Błoński 2012).

W 1988 r. Timbuktu zostało wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Od 2012 r. znajduje się na liście obiektów zagrożonych ze względu na trwający w Mali konflikt wojenny i niszczenie obiektów historycznych przez islamskich ekstremistów.

2. Tradycyjna edukacja w Afryce

W Afryce często mówi się: „potrzebna jest cała wioska, aby wychować jedno dziecko”. Myśl ta oznacza, że w edukację zaangażowani są wszyscy członkowie danej społeczności. Tak tradycyjnie odbywał się ten proces jeszcze przed przybyciem Europejczyków. Profesor AK Filemona Mushi, pierwsza dyrektor i założycielka Mkwawa University College of Education, w książce poświęconej historii i rozwojowi edukacji w Tanzanii podkreśla, że rodzima edukacja w Afryce oznacza „proces przejścia pomiędzy członkami plemienia z pokolenia na pokolenie wiedzy, umiejętności, tradycji kulturowych, norm i wartości, które były dziedziczone” (*10 choses hallucinantes...*).

Edukacja w Afryce opiera się na zasadach kolektywnego współzycia społecznego. Pozostaje procesem trwającym przez całe życie: „edukacja afrykańskich ludów tubylczych była ciągłym procesem uczenia się, w wyniku którego osoba przechodziła przez określone etapy życia studenckiego, od kołyski do grobu” – odnotowuje Sam Witerson, nauczyciel z Dar es Salaam (Tanzania), koncentrujący się w swoich badaniach na historii edukacji w Afryce Wschodniej (*Afrique méconnue...*).

Philip Amasa Ndofirepi i Elizabeth Spiwe Ndofirepi, badacze z RPA, w artykule *Education or education in Traditional African Societies? A Philosophical Insight (Edukacja czy edukacja w tradycyjnych społeczeństwach afrykańskich? Zarys filozoficzny)* podkreślają tezę o roli wspólnotowości w edukacji afrykańskiej. Owa wspólnotowość dotyczy obowiązku danej grupy społecznej, mającego na celu zapewnienie dzieciom odpowiedniego wychowania, którego istota sprowadza się do tego, aby w wieku dorosłym mogli zadbać o potrzeby starszych członków rodzimej społeczności. A zatem

¹ Baba to urodzony w Timbuktu pisarz, współczesny Szekspirowi.

zasadniczym celem tradycyjnej edukacji w Afryce było wychowanie człowieka wykształconego, zintegrowanego ze społecznością lokalną, wrażliwego i oddanego na rzecz potrzeb rodziny i sąsiadów (*Afrique méconnue...*).

3. Różnorodność językowa Senegalu

Jak w przypadku wielu krajów Afryki, Senegal charakteryzuje się różnorodnością językową i kulturową, wynikającą ze spotkania trzech wielkich cywilizacji: czarnoafrkańskiej, arabsko-islamskiej i zachodniofrancuskiej. Cywilizacja afrykańska znajduje wyraz w wielu językach narodowych, w tym wolof, fula, diola, malinke i soninke. Wpływy arabsko-islamskie rozpoczęły się ok. V–VI w., przynosząc język kultu religijnego, świętą księgę, skodyfikowany system normatywny i prawny. Wpływy cywilizacji zachodniej, związane z handlem i kolonizacją, odbywały się nie tylko poprzez język, ale także religię, literaturę, system administracyjny, ideologię polityczną oraz system prawny.

Atlas Senegalu (Becker, Martin 1975) podaje piętnaście grup etnicznych, podczas gdy zgodnie ze spisem ludności z 1988 r. przeprowadzonym przez Ministerstwo Gospodarki, Finansów i Planowania ich liczbę określa się na dziewiętnaście. Natomiast Summer Institute of Linguistics (USA) przywołuje trzydzieści osiem grup etnicznych. Ta rozbieżność w danych wynika z kryteriów stosowanych w celu określenia grupy etnicznej (jeden język lub różne języki). Należy przy tym uwzględnić korelacje pomiędzy różnymi grupami etnicznymi i językowymi. Najbardziej znane opisy wyróżniają około dwudziestu grup językowych podzielonych na dwadzieścia lub trzydzieści plemion. W obliczu takich trudności naukowcy przyjmują podział na dwadzieścia języków i grup etniczno-językowych zamieszkujących na terytorium Senegalu, do których należą: Wolof – 43,7%, w tym Lébous), Pulaars² – 23,2% (w tym Peul – 12% i Toucouleur – 11,2%), Sereres – 14,8% (obejmująca wiele języków), Diola – 5,5% (obejmująca kilka języków lub odmian języka bez wzajemnego zrozumienia) oraz Mandinka – 4,6% (Cisse).

² Fulani jest używany w dwudziestu państwach Afryki Zachodniej i Afryki Środkowej (Mauretania, Senegal, Mali, Gwinea, Burkina Faso, Niger, Nigeria, Gambia, Czad, Sierra Leone, Benin, Gwinea Bissau, Sudan, Republika Środkowoafrykańska, Wybrzeże Kości Słoniowej, Ghana, Togo, Kamerun). Oprócz Fulani funkcjonują różne nazwy: Peul, Fula, Pular, Pulli, Fulani, Fulfulde, Fulah, Fulanké, Fulbé, etc. Francuzi stosują termin Peul lub Poular, Anglicy natomiast Fula, Fulfulde lub Fulfulde.

4. Polityka językowa Senegalu

Język pełni w danym społeczeństwie wiele funkcji, przede wszystkim zaś funkcję informacyjną – jako sposób tworzenia i upowszechniania wiedzy, wartości, tradycji itp. oraz integrującą (symboliczną), która odzwierciedla emocjonalny stosunek do języka. Obie funkcje integrują daną społeczność. Dlatego też ogromną rolę w procesie kształtowania się związków między językiem a tożsamością odgrywa polityka językowa poszczególnych państw afrykańskich. Związek języka (sytuacji językowej) i tożsamości stał się jedną z najważniejszych kwestii, które należało rozwiązać w pierwszych latach formalnej niepodległości.

W tym kontekście warto podkreślić, że współczesna mapa polityczna Afryki i języki oficjalne państw afrykańskich w dużym stopniu odzwierciedlają przeszłość kolonialną tego wielojęzycznego kontynentu. Jak podkreśla Dominik Kopiński, „należy pamiętać, że dzisiejsze państwa afrykańskie są przede wszystkim spuścizną geopolityki końca XIX wieku, kiedy to mocarstwa europejskie rywalizowały o kontrolę kolonialną nad Afryką czyli nad terytorium, ludnością i zasobami, wyznaczając granice swoich posiadłości nie zważając na kwestie etniczne, językowe, religijne i kulturowe. Powstały wówczas Afryki: francuska, brytyjska, niemiecka, belgijska, portugalska czy włoska. Afryka stała się zatem przedłużeniem stosunków europejskich pomiędzy potęgami kolonialnymi. [...] Zatem dzisiejsza mapa polityczna Afryki to organizacja przestrzenna postkolonialnego układu państw ze wszystkimi konsekwencjami sztucznych podziałów w ramach przeobrażonych w państwa byłych kolonii” (Kopiński 2008: 41–42).

Szczególnie negatywnie na językowej i kulturowej różnorodności kontynentu afrykańskiego, którego kraje wyzwoliły się spod kolonialnej zależności dopiero w drugiej połowie XX w., odbiły się procesy językowej i kulturowej globalizacji. Po upadku systemu kolonialnego w Afryce niepodległe państwa zderzyły się z problemem stworzenia i rozwoju języków i kultur narodowych, a także zachowania identyczności swoich narodów w warunkach dominacji języków byłych mocarstw kolonialnych. Zasadniczo rządy poszczególnych państw prowadziły dwa rodzaje polityki: egzoglosji (promocji języka obcego) i endoglosji (promocji języka miejscowego)³. Poza tymi dwiema zasadniczymi

³ „Alternatywą dla owej polityki i odpowiedzią na wspomniane obawy stała się **endoglosja** – promowanie języka miejscowego jako ogólnonarodowego środka porozumiewania się. Taką politykę wdrożyły przede wszystkim państwa relatywnie jednorodne językowo, jak choćby północnoafrykańskie kraje arabskie. Jeśli zaś chodzi o Afrykę subsaharyjską, endoglosję wprowadzono m.in. w Burundi, gdzie w 1965 roku do języka francuskiego jako oficjalnego dołączył język rundi, ojczysty dla ponad 90 proc. społeczeństwa tworzonego przez Hutu (85%), Tutsi (14%) i pigmejów Twa (1%). Ów krok miał sprzyjać tworzeniu jedności narodowej. Rolę samego języka w tej kwestii zweryfikowały jed-

grupami są też państwa z jednym lub kilkoma językami dominującymi (Piłsiewicz 2005: 108).

Senegal, który nie posiada języka będącego symbolem wspólnej tożsamości dla wszystkich Senegalczyków, stanowi wymowny dowód złożoności tożsamości etnicznej. Podkreślmy przy tym, że z uwagi na opisaną przez nas wcześniej różnorodność etniczną, nadanie jednemu z języków etnicznych statusu języka narodowego z założenia rodziłoby rozliczne problemy. Z tego względu rząd niepodległego Senegalu nie zdecydował się na promowanie jednego języka lokalnego. Przywódcy polityczni preferowali język kolonizatora, który, ich zdaniem, był najbardziej dostępny i miał największy potencjał operacyjny. Bez wątplenia utrzymanie języka byłego mocarstwa kolonialnego i nadanie mu statusu języka oficjalnego daje krajowi wiele przywilejów. Senegal podtrzymuje ściśle kontakty ekonomiczne z byłymi metropoliami, innymi krajami afrykańskimi i europejskimi, z którymi dzieli wspólny język. Francuski stanowi także język oficjalny wszystkich największych organizacji międzynarodowych, włączając ONZ i UNESCO.

Takie podejście Senegalczycy zawdzięczają indywidualności pierwszego prezydenta (od 1960 r.). Prawdopodobnie Senegal jest jedynym krajem na świecie, którym rządził nie tylko polityk, ale jednocześnie językoznawca i poeta. Léopold Sédar Senghor w swoich oficjalnych przemówieniach wielokrotnie podkreślał konieczność używania języków narodowych. Na przestrzeni dwudziestu lat angażował się w prace różnych komisji odpowiedzialnych za opracowywanie oficjalnych alfabetów i terminologii języków narodowych. Obecnie blisko dwadzieścia języków narodowych jest skodyfikowanych (*Introduction...*). Języki te wypełniają przede wszystkim funkcje komunikacyjne oraz określają tożsamość etniczną.

Senegal, podobnie jak Mali, Republika Środkowoafrykańska, Angola i Uganda, zdecydował się m.in. na propagowanie polityki egzoglosji. Politykę językową Senegalu określa Konstytucja, na mocy której ustanowiono, że funkcję języka oficjalnego będzie pełnił język francuski: „Oficjalnym językiem Republiki Senegal jest język francuski”. Dewiza Republiki Senegalu: „Jeden Naród – Jeden Cel – Jedna Wiara” (Rozdział I Konstytucji „O państwie i niepodległości”, art. 1). Zapis ten oznacza, że francuski stał się językiem Prezydencji Republiki, Zgromadzenia Narodowego, administracji publicznej, sądów, sił zbrojnych i policji, edukacji na wszystkich poziomach, mediów, itp. Język francuski zajmował całą przestrzeń polityczną i społeczno-gospodarczą

nak tragiczne wydarzenia w sąsiedniej Ruandzie z 1994 roku. W kraju tym, o zbliżonej do Burundi strukturze etniczno-społecznej, oficjalnym miejscowym językiem dominującym stał się w 1965 roku kinyarwanda, ojczysty dla ponad 90 proc. ludności, którą stanowiły zarówno ofiary masakry jak i ich oprawcy” – zob. (Popławski, Kurzyca 2007).

i stał się językiem komunikacji międzynarodowej. Dlatego też, zgodnie z art. 28 Konstytucji, kandydat na prezydenta Republiki musi biegle znać (w mowie i piśmie) język urzędowy.

Jednocześnie Senegal jako państwo zróżnicowane językowo ustanowił silną pozycję języków narodowych. W Konstytucji znalazł się zapis dotyczący języków narodowych: „języki narodowe to diola, malinke, pulaar, serer, soninke, wolof i każdy inny język, który zostanie skodyfikowany”. Zapis nadający wymienionym językom rangę „języków narodowych” znalazł się również w dekreście prezydenta nr 71566 z dnia 21 maja w 1971 r.: „Zmiana francuskiego jako języka urzędowego i języka nauczania nie jest ani pożądana, ani możliwa, jeśli nie chcemy się spóźnić na spotkanie Roku 2000. Potrzebowalibyśmy co najmniej dwóch pokoleń, aby z jednego z naszych narodowych języków stworzyć skuteczne narzędzie do nauczania nauki i techniki. I to pod warunkiem, że będziemy mieli zasoby finansowe i ludzkie, czyli uczonych i wystarczająco wykwalifikowanych techników. Jednak w drugiej połowie XX wieku 40–50 lat opóźnienia nie da się nadrobić” (*Sénégal...*).

Języki narodowe odgrywają ważną rolę w sferze nieformalnych kontaktów osobistych i życiu codziennym. Poza tym warto zauważyć, że w ramach każdej z głównych grup etnicznych zamieszkujących w Senegalu możemy wyróżnić podgrupy, które zachowują swoją odrębność kulturową i językową („gwara” często ma charakter regionalny). Możemy mówić o Sererach z Thies, którzy nie mówią dokładnie tak, jak Sererowie z Fadiouth czy też o Diola Fogy, Diola Essil, Diola Floup, Diola Karolinka, Diola Bayot itp. Każda z tych grup posługuje się odrębnym językiem. Natomiast w komunikacji społecznej podstawową funkcję pełni język wolof.

W grudniu 2014 r. parlament senegalski wprowadził system tłumaczenia symultanicznego w celu umożliwienia posłom występowania w języku swojej grupy etnicznej, zwłaszcza w wolof. Jest to jedna z form różnorodności językowej, promowanej przez rząd Senegalu.

5. System edukacji w Senegalu

Sektor edukacji od dawna postrzegany jest w Senegalu jako priorytetowy. Jedną z głównych trosk polityki edukacyjnej jest powszechna i jakościowa edukacja na poziomie podstawowym. W tym celu państwo prowadzi aktywną politykę, przeznaczając 35% budżetu na edukację, w tym przede wszystkim na budowę infrastruktury szkolnej.

W zakresie edukacji rząd senegalski opracował „Program na rzecz rozwoju edukacji na lata 1998–2008” (*Programme de développement de l'éducation et de la formation*), mający za zadanie osiągnięcie następujących celów:

- zwalczanie analfabetyzmu,
- kontrolę przepływu finansów na poziomie edukacji średniej i wyższej,
- restrukturyzację szkolnictwa technicznego i zawodowego,
- wyrównywanie szans między uczniami w poszczególnych regionach,
- wzrost jakości kształcenia i szkolenia,
- poprawę zarządzania sektorem oświatowym,
- demokratyzację edukacji przedszkolnej,
- zwiększenie dostępu do kształcenia na poziomie średnim,
- dostosowanie szkolnictwa wyższego do potrzeb rynku,
- rozszerzenie zakresu stosowania nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych⁴.

Podjęmowane działania, stanowiące jeden z priorytetów Milenijnych Celów Rozwoju, przynoszą wymierne efekty. W ciągu ostatniej dekady na świecie odnotowuje się znaczący wzrost wskaźnika dostępu do edukacji w szkole podstawowej (zgodnie z danymi UNESCO – z 82% w 1999 r. do 88% w 2008 r.). Senegal może poszczycić się jednym z najwyższych wzrostów: na poziomie podstawowym dostęp do edukacji wzrósł z 54% w 1994 r. do ponad 82% w roku 2005 (*Sénégal...*). Na podstawie danych opublikowanych 13 marca 2016 r. przez Instytut Statystyki UNESCO możemy stwierdzić, że w Senegalii około 4 773 095 osób powyżej 15 lat potrafi czytać i pisać w jakimś języku. Grupa ta stanowi 55,41% całej dorosłej części społeczeństwa (powyżej 15 lat). Odpowiednio 3 840 875 osób zaliczanych jest do analfabetytów. Poziom piśmienności wśród ludności wynosi:

- mężczyźni 68,49% (2 768 940 osób, 1 274 135 osoby niepiśmienne)⁵,
- kobiety 43,85% (2 004 155 osób, 2 566 740 niepiśmiennych),
- młodzież 75,91% (15–24 lata).

Edukacja w Senegalii obejmuje sektor formalny i nieformalny. Edukacja formalna oparta jest na systemie francuskim i obejmuje kilka poziomów oraz typów placówek (przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły średnie i kształcenia średniego ogólnego, szkoły zawodowe oraz szkoły wyższe). Priorytetem rządu senegalskiego w sferze edukacji jest umiejętność czytania i pisania. W tym celu opracowano strategię edukacji podstawowej dla osób w wieku 9–14 lat oraz nauczania funkcjonalnego dla osób w wieku od 15 do 55 lat.

⁴ Na podstawie danych udostępnionych na stronie Ministerstwa Oświaty Republiki Senegalii, <<http://www.education.gouv.sn>>, dostęp: 19.04.2016.

⁵ Por. Światowy raport monitoringu UNESCO, 2010, s. 58.

Na każdym poziomie kształcenia funkcjonuje również edukacja prywatna, która jest znacznie zróżnicowana. Opiera się na wspólnotowych szkołach podstawowych oraz szkołach „trzeciego typu”. Dwie ostatnie metody nauczania są w fazie eksperymentu. Podstawowe szkoły wspólnotowe pomagają dzieciom w wieku 9–14 lat, nieposiadającym dostępu do szkoły lub tym, które wcześniej opuściły szkoły, dając im dostęp do kształcenia na poziomie podstawowym oraz zawodowym w językach narodowych i francuskim. Ten cykl trwa cztery lata. Szkoły trzeciego typu to szkoły prowadzone przez organizacje nieformalne. W tej sferze szczególnie aktywne są różnego rodzaju organizacje pozarządowe, fundacje i organizacje rozwojowe, stowarzyszenia kulturalne, które starają się wspierać system rządowy.

6. Język edukacji w Senegalu

Ogólne zasady kształcenia z uwzględnieniem kwestii językowych określa art. 6 Ustawy nr 91–22 z dnia 16 lutego 1991 r.:

1. Edukacja ma polegać na nauce języków narodowych, dających uczniom żywy kontakt codzienny z ich kulturą i zakorzenić ich w swojej historii, kształtując Senegalczyka świadomego swojej przynależności i tożsamości.

2. Zapewnienie gruntownej wiedzy na temat historii i kultur Afryki, waloryzacja ich bogactwa oraz ich wkładu do dziedzictwa powszechnego. Edukacja narodowa podkreśla solidarność kontynentu i pielęgnuje poczucie jedności afrykańskiej.

3. Edukacja narodowa odzwierciedla również przynależność Senegalu do wspólnoty kulturowej krajów frankofońskich, gdyż jest on otwarty na uniwersalne wartości cywilizacji i mieści się w głównych nurtach współczesnego świata, przez to rozwinął ideę współpracy i pokoju na świecie⁶.

Z formalnego punktu widzenia język francuski oraz języki narodowe mają równy status. W praktyce jednak nauczanie w językach narodowych mogło rozpocząć się dopiero w 1978 r. i ograniczało się do dwóch pierwszych klas szkoły podstawowej. W latach 1980–1981 istniało zaledwie piętnaście klas, wszystkie w języku wolof, z jednym wyjątkiem – klasa eksperymentalna Serere, która została zaakceptowana przez ministra edukacji.

Nauka języka francuskiego rozpoczyna się w wieku sześciu lub siedmiu lat w świeckich szkołach publicznych oraz w wieku trzech lat w prywatnych szkołach religijnych katolickich i protestanckich. Francuski jest językiem wykładowym w całym toku nauczania szkolnictwa wyższego. Wygląda

⁶ Na podstawie danych udostępnionych na stronie Ministerstwa Oświaty Republiki Senegalu, <<http://www.education.gouv.sn>>, dostęp: 19.04.2016.

na to, że władze Senegalu nie mają zamiaru kwestionować uprzywilejowanego statusu języka francuskiego, co najprawdopodobniej służy przede wszystkim interesom politycznym. Zgodnie z założeniami miała być realizowana edukacja trójjęzyczna, polegająca na wstępnym kształceniu dziecka w jego języku narodowym, następnie nauce wolof, przed rozpoczęciem studiów wyższych w języku francuskim.

Jeśli chodzi o języki obce, wybór obejmuje zwykle angielski (w większości przypadków), arabski, hiszpański i niemiecki. W ostatnich latach można zaobserwować duży nacisk na nauczanie języka angielskiego, który w przypadku byłej kolonii francuskiej daje dodatkowe możliwości w sferze gospodarki narodowej. Nauka angielskiego jest prowadzona dla dzieci od 11 lat do ukończenia szkoły średniej. Daje się zauważyć zainteresowanie kontynuowaniem nauki tego języka przez studentów oraz osoby dorosłe, zwłaszcza zatrudnione w sferze handlu i turystyki.

Na terenie Senegalu działa duża liczba organizacji pozarządowych, które również aktywnie włączają się w realizowanie celów edukacyjnych, zwłaszcza w zakresie kształcenia dzieci i kobiet. Dla przykładu warto przypomnieć projekt realizowany w St. Louis, gdzie mieści się przedstawicielstwo Projects Abroad. W ramach projektu w szkołach finansowanych przez państwo, jak i prywatnych, prowadzona jest nauka języka angielskiego na wszystkich poziomach nauczania dla osób w wieku od 5 do 18 lat. Zajęcia prowadzą wolontariusze z krajów europejskich, którzy wspierają w procesie dydaktycznym miejscowych nauczycieli. W okresie wakacyjnym (od końca czerwca do połowy października) odbywają się zajęcia dodatkowe dla chętnych.

Wieloletnią tradycję ma w Senegalu nauczanie języka rosyjskiego, który zajmuje szczególne miejsce w systemie nauczania języków obcych. Jego pozycję określiły zarówno czynniki subiektywne, jak i uwarunkowania obiektywne, odnoszące się do sfery polityki i ekonomii. Pierwszy prezydent niepodległego Senegalu dążył do tego, aby rosyjski został włączony do programu nauczania szkół średnich, obok hiszpańskiego, arabskiego, portugalskiego, niemieckiego, włoskiego, jako drugi język obcy do wyboru przez każdego ucznia. Podkreślając silną pozycję języka rosyjskiego w świecie, Senghor lubił przypominać postać Abrahama Hannibala i afrykańskie korzenie wielkiego rosyjskiego poety Aleksandra Puszkina.

Przez ponad pięćdziesiąt lat wykształcono kilka pokoleń senegalskich rusycystów, którzy reprezentują wysoki poziom przygotowania merytorycznego. Z ich udziałem został opracowany powszechny program nauczania przez kolektyw, przyjęty przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w 2005 r. Wysoki poziom nauczania gwarantuje potencjał kadrowy, oparty na nosicielach języka oraz stypendystach, odbywających zagraniczne studia i kursy

specjalizacyjne w Rosji. Senegalczycy postrzegają język rosyjski jako język postępu, wiążąc z nim duże nadzieje i perspektywy. Obecnie w Senegalu uczą się tego języka 1484 osoby, w tym studenci wydziału języka rosyjskiego Dakarskiego Uniwersytetu im. Szeiha Anta Diopa i kilkunastu liceów w pięciu miastach. Poza tradycyjną dydaktyką dla uczniów i studentów organizowane są olimpiady języka rosyjskiego, dni poezji i prozy rosyjskiej. Szczególnie celebrowane są rocznice urodzin Puszkina. Realizowany jest również system stypendialny, w ramach którego studenci kierowani są na studia semestralne na prestiżowe uczelnie w Moskwie i Petersburgu.

Jednakże dotychczasowe efekty reformy oświatowej nie są zadowalające. Oddzielna kategoria problemów związana jest z nieudolnością reformy szkolnictwa w ogóle, nieczytelnym systemem kariery zawodowej, które są źródłem niezadowolenia i protestów zarówno samych uczących się, jak i nauczycieli. Dlatego w 2005 r. Senegal zainicjował politykę eksperymentalną, polegającą na wprowadzeniu języków narodowych w szkołach w 400 klasach w całym kraju (od klasy I do IV). Egzaminacje końcowe wykazały jednak słabe wyniki, co spowodowało, że wielu rodziców zabrało swoje dzieci z tych placówek. Obecna sytuacja zapowiada konieczność podjęcia radykalnych zmian w sferze edukacji (*Introduction...*).

7. Uwagi końcowe

Istotnym wyznacznikiem każdej tożsamości jest język rozumiany jako „skarbnica wartości kulturowych dziedziczonych z tradycji i wpływających na aspiracje współczesnej generacji” (Bartmiński 1996). Stąd zagadnienie tożsamości afrykańskiej stanowi rodzaj zależności pomiędzy tożsamością a językiem: „język jest jednym ze składników kultury danej społeczności; jest nośnikiem mentalności, obyczajów i tradycji. Afryka jest najbardziej różnorodnym kontynentem pod względem bogactwa językowego. Na Czarnym Kontynencie przeplata się historia różnych plemion, która ma swoje odzwierciedlenie w języku, w jego funkcji, odmianach i w procesie kształtowania się świadomości społecznej państw afrykańskich” (Brzostek). Owa specyfika językowa nie może pozostawać bez znaczenia dla stosunków społecznych, gospodarczych oraz politycznych państw afrykańskich. Wobec powyższego za priorytetowe należy uznać rozwiązanie problemów związanych z osiągnięciem zadowalających rezultatów w sferze edukacji, będącej podstawą wszelkiego rozwoju społecznego.

Literatura

- Africa on a shoestring* (2004). Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Afrique méconnue: Transmission de la philosophie antique, Education et connaissance*, <<http://www.elishean.fr/?p=49466>>, dostęp: 20.04.2016.
- Bartmiński J. (1996): *Język nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości*. [W:] *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*. Red. L. Dyczewski. Lublin.
- Bartmiński J.: *Językowy obraz świata jako podstawa tożsamości narodowej*, <<http://WWW.wtk.poznan.pl/Orw/Archiwum/20001019/Bartmiński.html>>, dostęp: 20.04.2016.
- Błoński M.: *Islamiści niszczą Timbaktu*, <http://kopalniawiedzy.pl/Timbaktu-mauzoleum-islamisci-manuskrypt-niszczenie,16129,30_czerwca_2012?>>, dostęp: 20.04.2016.
- Brzostek A.: *Afryka jako kontynent kontrastów językowych*, <<http://www publikacje.edu.pl/pdf/7762.pdf>>, dostęp: 20.04.2016.
- Cisse M.: *Langues, Etat et société au Sénégal*, <<http://www.sudlangues.sn/>>, dostęp: 20.04.2016.
- Introduction des langues nationales dans l'Education : Pourquoi l'expérience a tourné court*, <http://www.senenews.com/2011/02/22/introduction-des-langues-nationales-dans-1%E2%80%99education-pourquoi-1%E2%80%99experience-a-tourne-court_4118.html>, dostęp: 19.04.2016.
- Kopiński D. (2008): *O wpływie wieloetniczności na rozwój gospodarczy w Afryce Subsaharyjskiej*. „Afryka. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Afrykanistycznego” nr 27, s. 41–42.
- Piłasiewicz S., Rzewuski E. (2005): *Wstęp do afrykanistyki*. Warszawa.
- Popławski B., Kurzyca B.: *Rola polityki językowej w Afryce i problemy w jej prowadzeniu*, 14 marca 2007, <<http://www.psz.pl/117-polityka/blazej-poplawski-bartosz-kurzyca-rola-polityki-jezykowej-w-afryce-i-problemy-w-jej-prowadzeniu>>, dostęp: 20.04.2016.
- Sénégal – L'aménagement linguistique dans le monde*, <<http://www.axl.cefan.ulaval.ca/afrique/senegal.htm>>, dostęp: 19.04.16.
- 10 choses hallucinantes à savoir sur l'éducation en Afrique avant l'arrivée des Européens*, <<http://reseauinternational.net/10-choses-hallucinantes-a-savoir-sur-leducation-en-afrique-avant-larrivee-des-europeens/>>, dostęp: 18.03.2016.

Summary

Language policy plays an important role in the relationships between language and identity in African countries. The relationship of languages (language situation) and identity became one of the most important issues that the new African states had to deal with in the first years of their formal independence. After the collapse of the colonial system, new African governments faced the problem of creating and developing national languages and cultures and preserving national identity in the situation when the dominant languages were ones of the colonial powers. Basically, there were two types of policy: exoglossia (promoting a foreign language) and endoglossia (promoting a local language). Senegal, like many African countries, does not have a language that is a symbol of a common identity for all Senegalese, that is a clear proof of the complexity of ethnic identity.